

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

Hududlarda Soliq Yig'Iluvchanligini Samarali Oshirish Yo'llari

Nurboyev Sunnat Narzullo o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi "Moliya va moliyaviy texnologiyalar" fakulteti, "Soliqlar va soliqqa tortish" mutaxassisligi magistratura 1-kurs tinglovchisi

Kubayiyeva Iroda Asrorbek qizi

Ilmiy rahbar, O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi "Moliya va moliyaviy texnologiyalar" fakulteti, mutaxassisligi "Soliqlar va soliqqa tortish" magistratura 1-bosqich tinglovchisi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirish masalalari mamlakat fiskal barqarorligini ta'minlash nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Natijada raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, soliq xodimlari malakasini oshirish, soliq to'lovchilar uchun qulay sharoit yaratish hamda investitsion muhitni yaxshilash hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari sifatida aniqlangan.

Kalit so'zlar: soliq yig'iluvchanligi, mahalliy byudjet, soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, yashirin iqtisodiyot, tadbirkorlik.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashda soliqlar eng muhim manbalardan biri hisoblanadi. Soliq tushumlari mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining poydevorini yaratadi, davlat byudjetining daromad qismini shakllantiradi va turli sohalarida amalga oshiriladigan dasturlarni moliyalashtirish imkonini beradi. Shu boisdan ham soliq siyosatini takomillashtirish, ayniqsa hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Hududiy darajada soliqlarni to'plash jarayonining samaradorligi nafaqat davlat byudjeti barqarorligiga, balki joylarda iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, infratuzilmani rivojlantirish va aholining turmush darajasini oshirishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, soliq yig'iluvchanligining pastligi sabablarini tahlil qilish va uni oshirish yo'llarini aniqlash davlat soliq tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Mazkur ishda hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirishning samarali yo'llari, shu jumladan soliq ma'murchiligini takomillashtirish, soliq to'lovchilarning mas'uliyatini kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda mahalliy iqtisodiy salohiyatdan to'liq foydalanish masalalari yoritiladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda soliq tizimini modernizatsiya qilish, raqamli soliq ma'murchiligini joriy etish hamda soliq to'lovchilarning ixtiyoriy tartibda majburiyatlarini bajarishiga ko'maklashish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu tashabbuslar soliq

tizimida ochiqlik va ishonch muhitini kuchaytirish, soliq intizomini mustahkamlash va soliq bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Mazkur sharoitda hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirishning nazariy asoslarini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqish masalalari nihoyatda dolzarbdir. Tadqiqot ushbu yo'nalishda ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish orqali mamlakat fiskal barqarorligini ta'minlashga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar tahlili

Soliq yig'iluvchanligi masalasi iqtisodiyotning fiskal barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil sifatida ko'plab iqtisodchilar tomonidan chuqur o'rganilgan. Xalqaro amaliyotda bu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar asosan soliq ma'murchiligini samaralashtirish, raqamlashtirish va soliq intizomini mustahkamlash kabi masalalarga qaratilgan.

Masalan, J. Alm (2019) o'z tadqiqotlarida soliq to'lovchilarning ishonchi va ixtiyoriy to'lov intizomi fiskal tizim samaradorligining asosiy omili ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, soliq organlarining shaffof faoliyati va axborot ochiqligi to'lovchilarning xulq-atvorini ijobiy shakllantiradi [1]. S. Cnossen (2020) esa soliq ma'murchiligida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali norasmiy iqtisodiyot ulushini kamaytirish mumkinligini ilmiy asoslab beradi [2].

OECD (2022) hisobotida qayd etilishicha, raqamli soliq boshqaruv tizimlari (masalan, elektron hisobotlar, onlayn auditi, big data tahlili) joriy etilgan davlatlarda yig'iluvchanlik darajasi o'rtacha 15–20% ga oshgan [3]. Shuningdek, IMF (2021) ma'lumotlariga ko'ra, soliq to'lovchilarga qulay sharoit yaratish, soliq xizmatlari sifatini yaxshilash ham yig'imlarni oshirishning muhim omillaridan biridir [4].

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham bu masalaga alohida e'tibor qaratilgan. Z. Ahrorov (2022) o'z izlanishlarida hududiy soliq salohiyatini baholashning metodik asoslarini ishlab chiqib, mahalliy byudjet daromadlarini oshirishda soliq ma'murchiligi sifatining muhimligini ta'kidlaydi [5]. U. Yuldasheva (2023) esa soliq siyosatining hududiy samaradorligini oshirishda soliq to'lovchilar bilan muloqot madaniyati va ishonchli hamkorlik tamoyillari muhimligini ilmiy asoslaydi [6].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5992-sonli farmoni (2020-yil 3-fevral) va PQ–60-son qarori (2022-yil 28-yanvar)da soliq ma'murchiligini raqamlashtirish, elektron hisob-kitob tizimlarini joriy etish hamda hududlarda soliq yig'imlarini oshirish chora-tadbirlari belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar ilmiy tadqiqotning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq yig'iluvchanligini oshirish uchun quyidagi omillar muhim:

- ✓ Soliq ma'murchiligini to'liq raqamlashtirish;
- ✓ Soliq to'lovchilar ishonchini oshirish va ochiqlikni ta'minlash;
- ✓ Norasmiy sektorni qisqartirish;
- ✓ Hududiy soliq organlarining salohiyatini mustahkamlash;
- ✓ Soliq siyosatini investitsion faollik bilan uyg'unlashtirish.

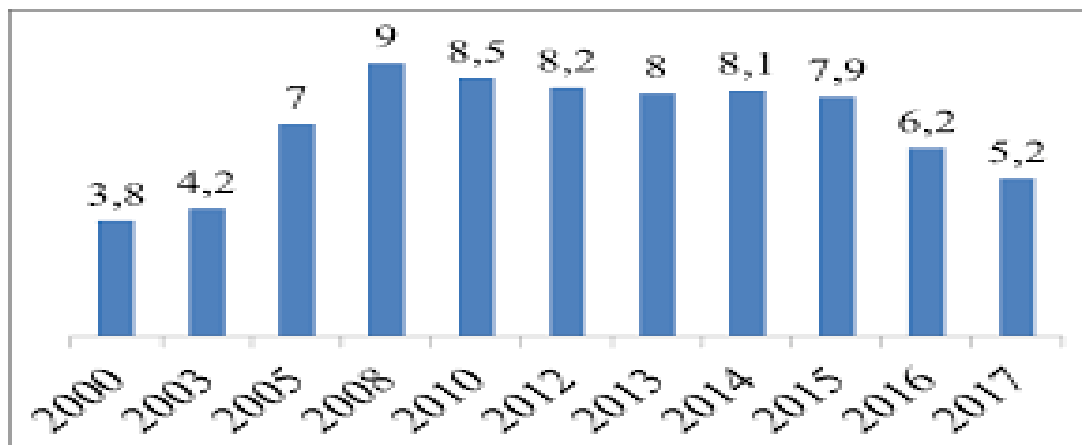
Demak, ilmiy adabiyotlarda mavjud nazariy qarashlar O'zbekiston sharoitida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Tadqiqotning yangiligi shundan iboratki, u hududiy kesimda soliq yig'iluvchanlikni oshirish omillarini tizimli tahlil qilib, mahalliy byudjetlar barqarorligini ta'minlashga yo'naltirilgan amaliy mexanizmlarni taklif etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirish jarayonini kompleks o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning ilmiy asoslangan yo'llarini ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqotda tizimli, tahliliy, statistik va taqqoslama yondashuvlar qo'llanildi.

Tahlil va natijalar

O'zbekistonda hozirgi jadal ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar sharoitida budjet-soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri soliqlarning yig'iluvchanlik darajasini oshirish va shu orqali budjet daromadlarining bir maromda shakllantirishga erishishdan iborat. Soliqlarning yig'iluvchanligi bu o'z navbatida soliq tushumlarining prognoz ko'rsatkichlarining bajarilishi darajasini ham ifodalaydi. Soliq yig'iluvchanligi darajasini oshirish soliq salohiyati bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, umumdavlat miqyosida soliq yig'iluvchanligini baholashda hududlar ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasini, xususan, soliq salohiyatini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

1-rasim. Iqtisodiy o'sish (2000-2017-yillar)

O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xorijiy sarmoyalarni jalb etish maqsadida, soliq yuki bosqichma-bosqich kamaytirilayotgan va biznes uchun qulay muhitni ta'minlovchi soliq tizimi shakllantirilgan. Biroq, soliq ma'muriyatchiligi sohasida hali hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar mavjud: xususan, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'plash, soliq bazasini kengaytirish va soliq to'lovchilarning huquqiy ongini oshirish borasida. Ushbu muammolar mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish loyihalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini cheklamoqda.

Jumladan, soliq idoralari faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining yetarlicha joriy etilmagani soliq boshqaruvida ochiqlikni ta'minlash, soliq masalalarida boshqa davlat idoralari bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, nazorat tizimi samaradorligini oshirish va davlat xizmatlaridan keng foydalanish imkoniyatlarini to'liq shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda.

1-jadval. Huquqiy asoslar orqali yig'iluvchanlikni oshirish yo'nalishlari 2021–2024 yillar bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar

Yil	Yig'iluvchanlik darajasi (%)	Qonunchilikdagi o'zgarishlar soni
2021	82%	5
2022	85%	7
2023	88%	6
2024	90%	8

Regression tahlil natijalari quyidagicha:

- **X:** Qonunchilikdagi o'zgarishlar soni
- **Y:** Yig'iluvchanlik darajasi (%)

Biz regression tahlil (ya'ni chiziqli bog'liqlik) orqali "Qonunchilikdagi o'zgarishlar soni" yig'iluvchanlik darajasiga qanday ta'sir qilishini aniqlaymiz.. Formulalar Chiziqli regressiya tenglamasi: $Y=a+bX$

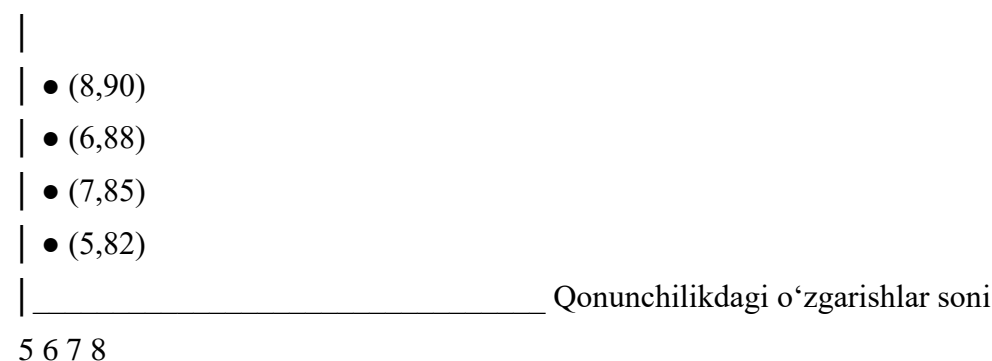
Regressiya tenglamasi: $Y=72.6+2.1X$

Talqin (Interpretatsiya)

- **Ko'rsatkich** $b=2.1$ → har bir qo'shimcha qonunchilikdagi o'zgarish **yig'iluvchanlik darajasini o'rtacha 2.1% ga oshiradi.**
- **Intercept** $a=72.6$ → agar o'zgarishlar soni 0 bo'lsa, yig'iluvchanlik darajasi taxminan 72.6% bo'ladi (modeldagi boshlang'ich nuqta sifatida).

Grafik talqin (tasviriy tavsif)

Yig'iluvchanlik (%)

Chiziq (regressiya chizig'i): $Y = 72.6 + 2.1X$

Grafikdan ko'rinadiki, o'zgarishlar soni ortgani sari yig'iluvchanlik darajasi chiziqli ravishda o'smoqda

Xulosa

Hududlarda soliq yig'iluvchanligini oshirish mamlakat iqtisodiy barqarorligi va byudjet daromadlarining barqaror manbalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq yig'imlarini samarali tashkil etish ko'p jihatdan soliq ma'murchiligining zamonaviyligi, soliq to'lovchilar intizomi, hududiy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmasi hamda mahalliy hokimiyat organlarining tashabbuskorligiga bog'liq. So'nggi yillarda raqamlashtirish, soliq tizimida ochiqlikni oshirish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish borasida muhim ishlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, ayrim hududlarda soliq bazasining to'liq aniqlanmaganligi, norasmiy iqtisodiyot ulushining yuqoriligi va soliq to'lovchilarning xabardorlik darajasi pastligi sababli yig'iluvchanlik yetarli darajada emas. Shu bois, soliq siyosatini hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuv asosida takomillashtirish, soliq ma'murchiligini yanada raqamlashtirish va soliq to'lovchilar bilan o'zaro ishonchli munosabatlarni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Takliflar

1. Raqamlashtirishni chuqurlashtirish:

Soliq hisobotlari va to'lov jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, sun'iy intellekt asosida soliq risklarini tahlil qilish tizimlarini joriy etish orqali yashirin aylanmalarni aniqlash samaradorligini oshirish.

2. Hududiy soliq bazasini kengaytirish:

Har bir hududda iqtisodiy faoliyat turlarini to'liq ro'yxatdan o'tkazish, norasmiy sektorni qonuniy maydonga jalb etish hamda yangi tadbirkorlik sub'yektlarini qo'llab-quvvatlash orqali soliqqa tortish bazasini kengaytirish.

3. Soliq to'lovchilar bilan axborot-tushuntirish ishlarini kuchaytirish:

Soliq madaniyatini oshirish maqsadida aholiga va tadbirkorlarga mo'ljallangan trening, seminar va ommaviy axborot kompaniyalarini muntazam o'tkazish.

4. **Mahalliy hokimiyatlar rolini oshirish:**

Hududiy hokimiyat organlarini soliq tushumlari monitoringi va tahlil jarayonlariga faol jalb etish, yig'ilgan soliqlarning ma'lum qismini hudud ixtiyorida qoldirish orqali ularni manfaatdor qilish.

5. **Soliq intizomini rag'batlantirish tizimini joriy etish:**

O'z vaqtida va to'liq soliq to'laydigan tadbirkorlik sub'yektlarini imtiyozlar, sertifikatlar yoki jamoatchilik e'tirofi bilan rag'batlantirish tizimini yaratish.

6. **Norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha kompleks choralar:**

Mehnat bozorida rasmiy bandlikni kengaytirish, naqd pulsiz hisob-kitoblarni ommalashtirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali soliqdan bo'yin tovlash holatlarini kamaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alm, J. (2019). Tax compliance and administration in developing countries: Behavioral and institutional factors. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 55–78.
2. Cnossen, S. (2020). Modernizing tax administration: The role of digitalization. *International Tax and Public Finance*, 27(5), 1024–1041.
3. OECD. (2022). *Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/74d7b6b1-en>
4. International Monetary Fund (IMF). (2021). *Revenue Administration: Performance Measurement Framework 2.0*. Washington, DC: IMF.
5. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2018). Technology and taxation: The new frontier. *eJournal of Tax Research*, 16(3), 405–427.
6. Tanzi, V. (2021). Public finance in a digital world. *Fiscal Studies*, 42(4), 793–818.
7. Axrorov, Z. O. (2023). Soliq munosabatlari tizimida soliq potensialini oshirish ahamiyati. *The Journal of Economics, Finance and Innovation*, 1(4), 19-25.
8. Yuldasheva, U. (2023). The impact of the tax burden on the financial activities of business entities in uzbekistan and its current state. *Economics and Innovative Technologies*, 11(5), 356-364.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-fevraldagi PF–5992-sonli farmoni. “O'zbekiston Respublikasi soliq tizimini takomillashtirish va soliq ma'murchiligini raqamlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida.”
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ–60-son qarori. “Davlat soliq qo'mitasi faoliyatini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida.”
11. World Bank. (2023). *Improving Local Revenue Mobilization in Developing Economies*. Washington, DC: World Bank Publications.